

АЛТЫН

- **Алтын** (лат. *Aurum*)
- *Au* – элементтердің периодты жүйесінің I-тобындағы химиялық элемент, асыл металдардың бірі.
- Реттік нөмірі 79, атом массасы 196,967, балқу температурасы 1063°С, қайнау температурасы 2947С

■ Қасиеттері

- Таза алтын сары түсті, соғылғыш және созылғыш металл, химиялық инертті элемент. Сыртқы ортаның химиялық әсеріне аса төзімді. Оттек, сутек, азот, және көміртекпен тікелей қосылмайды. Алтынға сілтілер және жеке қышқылдар әсер етпейді. “Патша сұйығында” (1 көлем HNO_3 , 3 көлем HCl) және кейбір күшті қышқылдар қоспасында ериді. Қосылыстарында алтын бір және үш валентті болып келеді.
- Табиғатта саф алтын түрінде, тау жыныстарында ($5 \cdot 10^{-7}\%$), теңіз және мұхит суында (0.01-0.05 мг/т) кездеседі. Кентастардын алтынды ұсақтау, байыту және циянды натрий ерітіндісімен өңдеу арқылы алады. Алтынмен басқа металдырдың бетін жалатады, әшекей бұйымдар жасайды. Тауар өндіруде, сауда-саттықта басқа заттардың бәрінің нарқы алтынмен бағаланады. [1]

- Алтын - жұмсақ сары түсті, соғылғыш, созылғыш, жайылғыш, ауыр, жұмсақ. металл. Қалыңдығы, 0,0001 мм фольга жасауға болады.

- «Патша сұйығы» үш көлем тұз қышқылымен бір көлем азот қышқылының қоспасы:
- $3\text{HCl} + \text{HNO}_3 = 2\text{Cl}_2 + \text{NOCl} + 2\text{H}_2\text{O}$,
 $\text{Au} + 2\text{Cl}_2 + \text{NOCl} = \text{AuCl}_3 + \text{NO}$,
 $\text{AuCl}_3 + \text{HCl} = \text{H}[\text{AuCl}_4]$

- Алтын селен қышқылында да (күшті тотықтырғыш) ериді:
- $2\text{Au} + 6\text{H}_2\text{SeO}_4 = \text{Au}_2(\text{SeO})_4 + 3\text{SeO}_2 + 6\text{H}_2\text{O}$

Алтын қосылыстарда бір және үш валенттік көрсетеді, бірақ үш валентті қосылыстары берігірек. Бір валентті алтынның тұздары бір валентті мыстын, қосылыстары сияқты диспропорцияланып үш валентті қосылыс және дербес алтын береді:

- Алтынның (III) гидроксиді $\text{Au}(\text{OH})_3$ амфотерлі зат, сілтілерде және қышқылдарда еріп аниондық комплекстер түзеді:
- $\text{NaOH} + \text{Au}(\text{OH})_3 = \text{Na}[\text{Au}(\text{OH})_4]$,
 $\text{Au}(\text{OH})_3 + 4\text{HCl} = \text{H}[\text{AuCl}_4] + 3\text{H}_2\text{O}$,
 $\text{Au}(\text{OH})_3 + 4\text{HNO}_3 = \text{H}[\text{Au}(\text{NO}_3)_4] + 3\text{H}_2\text{O}$

- Аниондық комплекс түзілуінен алтынның галогенидтері галогено-аураттарға айналғыш келеді:
- $\text{NaBr} + \text{AuBr}_3 = \text{Na}[\text{AuBr}_4]$

AuCl_3 гидролизінде аквақышқылдар түзіледі.

Алтынның оңайырақ алынатын қосылысы AuCl_3 өзге қосылыстары осыдан алынады. Алтынның барлық қосылыстары айырылғанда металдық алтын бөлініп шығады.

- **Қолданылуы**
- Алтын ақшалық құнды металл (валюта). Сонымен қатар ол әр түрлі әшекейлік-көркемдік істерде, зергерлік бұйымдарға қолданылады. ↓

Күміс

- **Күміс** (латынша *Argentum*), *Ag* – элементтердің периодтық жүйесінің I тобындағы химиялық элемент, атомдық нөмірі 47, атомдық массасы 107,88.
- Табиғатта тұрақты екі изотопы бар: ^{107}Ag және ^{109}Ag . Элементтердің периодтық жүйесінің I тобындағы хим. элемент, ат. н. 47, ат. м. 107,88.
- Табиғатта тұрақты екі изотопы бар: ^{107}Ag және ^{109}Ag .

- Негізгі минералдары: аргентит Ag_2S , пираргирит Ag_3SbS_3 , прустит Ag_3AsS_3 , саф К., т.б. К. жұмсақ, созылғыш (1 г К-тен ұз. 1800 м сым тартуға болады), ақ түсті металл, тығызд. 10,5 г/см³, балқу t 961,9°C, қайнау t 2170°C, тотығу дәрежелері +1, +2, +3, сиректеу +4. Электр тогын, жылуды жақсы өткізеді. К-тің активтігі нашар, коррозияға төзімді, бірақ күкірт, галогендермен тез әрекеттеседі. Қыздырылған концентрлі азот және күкірт қышқылдарында ериді. Ауадағы оттегімен жоғары температурада қыздырғанда да әрекеттеспейді, бірақ құрамында күкіртсутек бар дымқыл ауада оттегі арқылы тез тотығып беті қараяды. К. қорғасын-мырышты, мыс, алтын-күмісті кентастардан алынады.

■ Қолданылуы

Ақша (валюта), химиялық ыдыстар жасау, ас ыдыстарын жасау, әр түрлі қорытпалар жасау үшін қолданылады

Оның басқа металдармен қорытпасы зергерлік бұйымдар жасауда, медицинада К. препараттары (күйдіретін, микробтарды жоятын, т.б.), кино және фотоөнеркәсібінде, химия, электртех. және электрондық өнеркәсіптерінде, т.б. қолданылады. Ag^+ иондары суды жақсы тазартады. Қазақстанда К. Бозшакөл, Қоңырат, Ақтоғай, Айдарлы, Бақыршық, т.б. кен орындарында кездеседі.

- Мыс, Cu – элементтердің периодтық жүйесінің I-тобындағы химиялық элемент, атомдық нөмірі 29, атомдық массасы 63,546. Табиғатта тұрақты екі изотопы бар: $63Cu$ және $65Cu$.

- **Мыс концентраты**

- Пайдалы қазылымдарды байыту өнімі, не шикізатты химиялық өңдеудің өнімі. Бұл өнімдерде пайдалы концентрат мөлшері бастапқы шикізаттағыдан көп болады. Олар байыту фабрикасынан тікелей пайдалануға не металлургиялық өңдеуге жіберіледі. Металлургиялық өңдеуге жіберер алдында оларды флотациялық байытудан өткізеді. Мыс кенін байыту барысында негізгі алынатын өнім, құрамындағы мыс 55%-ға жететін (көбінесе 10%-дан 30%-ға дейін) мыс концентраты болып есептелінеді. Ал флотация кезінде мыстың концентратқа өту шығымы 80%-дан 95%-ға дейін болады.

- Жер қыртысындағы массасы бойынша мөлшері 4,7.10–3%. Негізгі минералдары: халькопирит, халькозин, ковеллин, малахит, азурит. Пластикалық қызыл түсті металл, кристалл торы қырлары центрленген кубтық, тығыздығы 8,94 г/см³, балқу t 1084,5°C, қайнау t 2540°C, тотығу дәрежесі +1, +2. Құрғақ ауадағы бөлме температурасында тотықпайды. Қыздырғанда ауада CuO және Cu₂O-ға дейін тотығады, галогендермен, S, Se, HNO₃, H₂SO₄-пен әрекеттеседі. Аммиак, цианидтермен, т.б. кешенді қосылыстар түзеді. Сульфид концентратын балқытып, одан түзілген мыс штейнін қара мысқа дейін тотықтырып, оны жалынмен не электролиттік әдіспен тазарту арқылы; гидрометаллургиялық әдіс – құрамында мысы бар минералдарды күкірт қышқылымен (немесе NH₃ ерітіндісімен) өңдеп, одан әрі электролиздеу арқылы алады